

BUHARA HALK ŞURALAR CUMHURİYETİ 100. YILLIĞI
ULUSLARARASI SEMPOZYUMU YAZILARI

BUHARA CUMHURİYETİ 101 YAŞINDA

BUXORO JUMHURIYATI 101 YOSHDA

BİLDİRİLER
MA'RUZALAR

Editörler:

JO'LİBOY ELTAZAROV
TİMUR KOCAOĞLU

KUTLU YAYINEVİ
AKADEMİK BİLİM
YAYINLARI

BUHARA CUMHURİYATİ 101 YAŞINDA
BUXORO JUMHURIYATI 101 YOSHDA

Buhara Halk Şuralar Cumhuriyeti'nin 100 Yılığ
Uluslararası Sempozyumu Yazıları

Buxoro Xalq Sho'rolar Jumhuriyatining 100 Yillig'i
Xalqaro Simpozium Maqolalari

02.09.2020

Samarqand Davlat Universiteti (Özbekistan)

TÜSATBİTİG Türkbilim Sanaltayları (Michigan – İstanbul)

İş birliğiyle / Hamkorligida

Editörler / Muharrirlar:

Juliboy Eltazarov – Timur Kocaoğlu

İstanbul: Kutlu Yayınevi
(Taşkent: "Mumtoz" nashriyoti)
2021

KUTLU YAYINEVİ

göksel sözcüklerin yayıncısı

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı
yayıncı belgesi: 50661

BUHARA HALK ŞURALAR CUMHURİYETİ'NİN 100 Yıllığı
Uluslararası Sempozyumu Yazıları

BUXORO XALQ SHO'ROLAR JUMHURIYATINING 100 Yillig'i
Xalqaro Simpozium Maqolalari

Simpozium video havolasi / Sempozyumun video bağlantısı: https://youtu.be/js3h_aqC6vU

Muharrirlar / Editörler: Juliboy Eltazarov – Timur Kocaoğlu

Muqovadagi rasm / Kapak fotoğrafı:

Buxoro Jumhuriyati Halq Vakillarining 3-Qurultoyi, 1921 (Timur Kocaoğlu arxivi)

Qopqoq dizayneri / Kapak tasarımcısı: Cafer Uluç

ISBN: 978-625-7485-01-2

© **Juliboy Eltazarov** (O'zbekistonda)

© **Timur Kocaoğlu** (Türkiye ve başka ülkelerde)

KUTLU YAYINEVİ – göksel sözcüklerin yayıncısı

Kartaltepe Mah. Atakan Sok. No: 3/A Sefaköy, Küçükçekmece – İSTANBUL

Tel: 0850 241 7634 istek@kutluyayinevi.com

Baskı-Cilt: Kaya Dijital: 47102

Maltepe Mah. Davutpaşa Cad. Emintaş Matbaacılar Sitesi, No: 101/398,

Topkapı - Zeytinburnu – İSTANBUL

2020 йил 6 октябрда БХСРнинг Бутунбухоро халқ вакиллари биринчи қурултойи ўз ишини бошлаган тарихий воқеага 100 йил тўлади

Биринчи Бутунбухоро қурултойи материаллари: манба ва тарихий воқелик

Доц. Др. Раҳмонов К. Ж.

1920-1924 йилларда яшаган Бухоро Халқ Совет Республикаси (БХСР) ҳукумати миллий давлатчилигимиз тарихида ўзига хос тарихий босқич ҳисобланади. Ҳозирги кунда БХСР тарихини истиклол мафкураси талабларидан келиб чиқиб, илмийлик ва ҳолисоналик мезонлари асосида қайтадан тадқиқ этиш долзарблик касб этмоқда ва даврталаб бўлиб қолмоқда.

БХСР тарихини ўрганишда Умумбухоро халқ вакиллари қурултойларининг материалларидан фойдаланиш ҳам муҳим маълумотлар беради. Шунингдек, қурултойда кун тартибига қўйилган масалалар, улар муҳокамаларига мақолалар ҳам ижтимоий-сиёсий жараёнларнинг айрим қирраларини таҳлил этишда муҳим манбадир.

1920 йил, 2 сентябрда Бухоро амирлиги тузумининг ағдарилиши давлат бошқарувининг республика шакли қарор топишига йўл очди. Амирликда амал қилган монархия тузуми ўрнига демократик тамойилларга ўтишнинг содда кўриниши бўлган қурултой ўзига хос ўрин эгаллайди.

Умумбухоро халқ вакиллариининг биринчи қурултойи 1920 йилнинг 6 октябрида, пайшанба куни собиқ амирнинг “Ситораи Мохи Хосса” саройида бўлиб ўтган. “Қурултойда Бухоронинг ҳамма шаҳар ва кишлоқларидан келган жаъми бир минг саккиз юз тўқсон тўртта камбағал ва меҳнаткаш вакиллар ҳозир бўлгонлар, мажлис кундуз соат ўн бир яримда Бухоро ҳукумат қўмитасининг марказий инқилоб қўмитаси раиси ўртоқ Абдулқодир Муҳиддинов томонидан очик деб эълон қилинди”¹- деб маълумот беради “Бухоро ахбори” газетаси. Қурултойнинг очилиши муносабати билан Бухоро иштирокиюн фирқасининг аъзоларидан Оқчурин, Россия шўролар жумҳуриятининг вакили Ҳакимов, Россия элчихонасининг вакили Соловейчик кабиларнинг табрик сўзлари газета матнида тўлиқ берилган. Улар ўз маърузаларини “Бухоро ўз озодлигига Русия шўролар ҳукуматининг фидокорлиги” натижасида эришганлигини қайта-қайта таъкидлаб, “Яшасин Бухоро инқилоби! Яшасин Шарқ озодлиги! Яшасин Қизил Бухоро ва

¹ Бухоронинг илк қурултойи // Бухоро ахбори, 5-сон. 1920 йил 11 октябрь.

Русиянинг қимматли иттифоқдошлари!” ҳайкириклар билан якунлаганлар. Амирлик тартибининг халқ турмуш тарзида кейинги йилларда сезиларли ижобий ўзгаришлар қилмаганлиги, солиқ сиёсати ва эскича бошқарув аҳолига салбий таъсир кўрсатганлиги совет тузуми шиорларига ишонч қабила қурултой қатнашчиларида янги ҳукуматни қўллаш истагини кучайтирганлиги ўз-ўзидан аён.

“Бухоро ахбори” газетасининг 1920 йилнинг октябрь ва ноябрь ойларида чоп этилган бир қатор сонларида қурултой материаллари изчилликда бериб борилган. Шунингдек, қурултойнинг жўшқин бир руҳда ўтаётганлигидан, унда қабул қилинган муҳим қарорлардан, истикболда долзарб ижтимоий-сиёсий вазифалар белгиланаётганлигидан илҳомланган айрим ҳукумат аъзолари ва фаол публицистлар ўз мақолалари¹ билан матбуотда чиқиш қилганлар. Қурултой ва унинг муҳокамаси билан боғлиқ мақолалар газетада босилиши муҳим тарихий далиллар билан танишишга имкон беради.

Айниқса, “Бухоро ахбори” газетасининг бош муҳаррири, ношир ва публицист Маҳмуд Саид Аҳрорийнинг “6 нчи октябрь” деб номланган мақоласидаги фикр-мулоҳазалар диққатга сазовордир. Айнан: “Бу тарихни биз шараф билан ёд этувни лозим билдик. Ҳам нимага бу иззатга лойиқ бўлмасун. Юзларча йиллардан бери фақат зулм ва асорат остида ётгон уч ярим миллионлик Бухоро фуқаросининг илк қурултойи йиғилди. Қурултойнинг ҳар бир дақиқаси шодлик ва хурсандлик билан ўтди. Ҳамма вакиллар ғоят руҳли эдилар. Бу тарихда очилгон бир мажлисда ҳамма аъзолар бир оғиздан мукаддас инқилобни маваффақиятига ҳам қилдилар. Бухоро фуқароси бу қурултойда ўзлари озод бўлсалар ҳам бутун Шарқ мазлумларини ёдга олдилар, фаранг қўл остида эзилгон мазлум миллатларга курашдан тортинмаслик кераклигига қарор бердилар. Қурултойнинг руҳли дақиқалари бу қатъий қарорлари бўлиб, бухороиларнинг зулмдан безор ва инқилоб тарафдорлари эканликларини очик бир суратда исбот этди. Бу кунни бутун дунё мазлумлари учун башоратли бир кунни эканлигини эътироф этамиз. Шарқ дунёсини озод қилувчи фирқаларга бугун уч ярим миллионлик Бухоро халқи ҳам қўшилди демакдир”².

Қурултой қарорларидан келиб чиқиб, янги ташкил топган БХСР ҳукумати олдида турган муҳим вазифалар нималардан иборат эканлиги билан боғлиқ мақолалар орқали ижтимоий-сиёсий жараёнларни таҳлил қилиш

¹ Маҳмуд Саид Аҳрорий. “6 нчи октябрь” // Бухоро ахбори, 5-сон, 1920 йил 11 октябрь; Абдулқодир Муҳиддинов. “Фуқаро ҳукумати” // Бухоро ахбори, 8-сон. 1920 йил 16 ноябр; Азиззода Лазиз. “Бу куннинг вазифаси” // Бухоро ахбори, 9-сон. 1920 йил 26 ноябр

² Маҳмуд Саид Аҳрорий. “6 нчи октябрь” // Бухоро ахбори, 5-сон, 1920 йил 11 октябрь

мумкин. “Хозирги чоқда Бухоро халқи чин маъноси билан озодликка эришди. Лекин бунинг билан иш битмайдур. Фақат “истиклолият олдик” деб четда қурултой қарорларига қараб турмаслик керак,-деб ёзилади мақолалардан бирида,- биринчидан, ерли (маҳаллий) халқдан тезликда аскар тузув лозимдур. Бухоро халқи ҳозирдан бошлаб аскарлик ишига киришга тиришмаса, бу озодликдан фойда йўқдур. Иккинчидан, Бухоро халқининг ҳукумат идора ишига жиддий бир кўз билан қарамагани билиниб турубдур. Агар ҳозирдан ерли (маҳаллий) ишчилар (сиёсий ходимлар) ишга олиниб, Бухоро фуқаросининг кайғусини кайғурадиган кишилар (раҳбарликка) кўйилса истиклол учун яхши асос кўрилади. Учинчидан, янги ҳукумат ва унинг аъзолари ҳар бир масалада маҳаллий халқнинг аҳволлари ва турмушлариға мулоҳаза қилишлари, янги идораларға биринчи мартаба келувчи халққа ҳар бир масала тўғрисида тушунтирилиши лозим кўрилади”¹.

“Бухоро ахбори” газетасида босилган мақолалар давр мафқураси таъсирида эканлигини кўрсатади. Бироқ ушбу мақолалар ва материаллардан танкидий равишда фойдаланиш, шу аснода ҳулосаларга келиш БХСР тарихини янада мукаммал ўрганишга имкон беради.

¹ Азиззода Лазиз. “Бу куннинг вазифаси” // Бухоро ахбори, 9-сон. 1920 йил 26 ноябр

Türkistan'daki tüm kardeş halkların ortak tarihinin ve siyasi kültürünün ayrılmaz bir parçası olan **Buhara Halk Cumhuriyeti** ve **Harezm Halk Cumhuriyeti** kuruluşu, ezelden beri dili, kültürü, dini ve dini aynı olan Özbek, Kazak, Kırgız, Türkmen, Karakalpak, Tacik gibi halkların ulusal kurtuluş mücadelesinin en doruk noktası oldu. Bu cumhuriyet kısa yaşamış olsa da ülke halklarının tarihinde silinmez bir iz bıraktı ve bugünkü Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Karakalpakistan Cumhuriyetlerinin temel taşlarını koyarak tarihe karıştı.

Bu çalışmada Buhara Cumhuriyetini çeşitli açılardan inceleyen şu bilimkışilerin yazıları yer alıyor:

KAZAKİSTAN:

Prof. Darhan Qıdıralı,
Prof. Mambet Qoygeldiyev,
Prof. Dihan Qamzabekov.

ÖZBEKİSTAN:

Prof. Rustam Halmuradov,
Prof. Sulaymon Inoyatov,
Prof. Shodmon Hayitov,
Prof. Hamidulla Boltaboyev,
Prof. Qahramon Rajabov,
Prof. Juliboy Eltazarov,
Doç. Oybek Rashidov,
Doç. Kamol Rahmanov,
Doç. Dilnoza Jamalova,
Dr. Umid Hayitov,
Dr. Feruza Amanova,
Mira'zam Hamrayev.

TÜRKİYE:

Büyükelçi Mehmet Süreyya Er,
Prof. Ahat Andican,
Prof. Ahmet Kanlıdere,
Prof. Timur Kocaoğlu,
M. Kemal Sallı.

BUHARA HALK ŞURALAR CUMHURİYETİ
100. YILLIĞI ULUSLARARASI
SEMPOZYUMU YAZILARI

BUHARA CUMHURİYETİ 101 YAŞINDA

BUXORO JUMHURIYATI 101 YOSHDA

BİLDİRİLER
MA'RUZALAR

Editörler:

JO'LİBOY ELTAZAROV - TİMUR KOCAOĞLU

KUTLU YAYINEVİ

göksel sözcüklerin yayıncısı

ISSN 978-625-748501-2

9 786257 485012 >

kutluyayinevi.com